

**ПРОРИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ДІАСПОРОЗНАВСТВА**
(Рецензія на книгу Миколи Тимошика «Українська книга і світ» /
передм. Володимира Іваненка. Київ: Наша культура і наука;
Вашингтон: Український університет, 2018. 516 с.
Іл., ім. пок., резюме англ., нім., франц., польськ. мовами)

Нове дослідження професора Миколи Тимошика – спільний проект Українського університету (Вашингтон) та Київського національного університету культури і мистецтв. Це видання є знаковим і проривним. І не лише для тих царин, які стосуються українського книгознавства, діаспорознавства, а й для сучасного українознавства в цілому.

Значення «Української книги і світу» виходить далеко за межі упослідженого через хронічну байдужість влади до проблем національного книгознавства як важливої складової націє- і державотворення. Її актуальність у тому, що автор привертає увагу до тих фактів і факторів історії та сучасних проблем, які через політичні обставини принципово замовчувалися або ж були жертвами упередженого дослідницького підходу. Адже упродовж багатьох літ розглядалися крізь призму «старшого брата», затвердженої в Москві концепції «спільної коліски» для трьох народів. Відтак другорядності, залежності, загумінковості української культури і науки в цілому й українського друкованого слова зокрема.

Гортаючи сторінки історії української книги, автор застановляється на маловідомих явищах, актуалізація яких спонукає до переосмислення багатьох фактів, подій і явищ української гуманітарної аури й відновлення історичної справедливості через повернення Україні культурних цінностей, які належать їй, і тільки їй.

Відновлення такої справедливості через уроки історії – ось шлях, яким пішов автор, щоб відстежити витоки національного книгодрукування й розвиток української книжної традиції. На цьому шляху йому доводиться долати відверто вороже настановлення до всього українського, розбиратися в суті нав'язаної воріженьками ж антиукраїнської полеміки, захищати книгознавчу фаховість

і наукову порядність. У цьому контексті сенсаційною й повчальною сприймається історія пошуку М. Тимошиком архівних документів та ствердження їх змістових домінант у свідомості не лише дослідників, а й пересічних українців. За цими документами є всі підстави стверджувати: російський друкар Іван Федорович не був першозасновником української книги. Маємо власну історичну постать, засновника першої у Львові друкарні ще 1460 року – за 112 років до приходу туди Федоровича. Й ім'я цього українського першодрукаря – Степан Дропан.

Цікаві спостереження наводить автор в одному з розділів, присвячених витокам української книги: замість глибоше вивчати ці документи, активізувати

пошуки у віднайденні інших «темних плям» національної історії деякі доморощені дослідники, не пройшовши й метра архівних лабіринтів колишніх спецховів, фактично з чужого голосу продовжують вторити чужу пісню на кшталт «цього не може бути».

Переосмислення історичних фактів, подій і явищ із погляду сьогодення дає авторові змогу запропонувати новітнє бачення і витоків українського книгодрукування, і долі та розвитку української книги під гнітом московитського панування. Він переконливо доводить, що заборона й нищення українського друкованого слова в Російській імперії були спрямовані на знищення українського етносу й української культури.

Логічно розпочавши свої сюжети з розділу «Уроки історії», відомий дослідник і публіцист уводить читача у світ тих книг із першого десятка, які він називає «скрижальями національної духовної скрині». Різна доля судилася цим шедеврам. Скажімо, довкола «Велесової книги» та «Реймського Євангелія» й досі точаться заполітизовані наукові дискусії. «Слово про Ігорів похід» все ще продовжують «приватизувати» північні сусіди українців. «Острозьку Біблію», «Повість врем'яних літ» та «Кієво-Печерський патерик» неодноразово переписували в Москві та Петербурзі, щоразу русифікуючи тексти, віддаляючи змістові акценти від першого рукописного варіанта. Легендарне ж «Українське питання» повернено самим автором із небуття зовсім недавно – шляхом його перекладу з російської та виданням із ґрунтовною науковою передмовою достатнім накладом у київському Видавництві імені Олени Теліги. Маловідомі сюжети про долю цих книг насправду

захоплюють. І їхня хрестоматійність постає вже в іншому, дещо несподіваному, ракурсі. Маємо гарну заявку на окремий посібник з національної історії, який можна було б озаглавити «Сто кращих українських книг».

Доречним у цім виданні є розділ «Книга і українська держава». Він незначний за обсягом, але досить промовистий. Крізь призму роздумів довкола двох проблем – сучасного стану архівної справи та пристрастей довкола створення Українського інституту книги – автор вказує на больові точки гуманітарної політики держави, яка потребує докорінної реорганізації.

Прикро констатувати, що й після розвалу Радянського Союзу та проголошення незалежності України в українському книговидавництві залишається багато невирішених проблем. Коріння їх тягнеться в авторитарно-тоталітарне

минуле і розв'язання упирається в живучість совкових традицій та низький рівень національної свідомості й громадянської відповідальності усього українського суспільства, не кажучи вже про окремі державні інституції та деяких представників галузі.

За таких обставин і сама українська книга, і українська видавнича справа нагадують долю Попелюшки, коли держава в особі органів влади одну з найважливіших галузей національної культури, освіти та просвіти штурхає з одного кутка в інший, віддаючи книгу, видавничу справу й книгознавство на поталу некомпетентних відомств та осіб.

Професор М. Тимошик як один із провідних учених з редакційно-видавничої справи висловлює слушні думки й пропозиції щодо того, як можна і варто було б вивести українську книгу, українську видавничу справу й українське книгознавство з глибокої кризи. Добре було б, якби прислухалися до нього.

Два серцевинних розділи книжки присвячені розглядові українського друкованого слова поза межами українських етнічних земель. Йдеться про місце компактного проживання українців у країнах Європи та Америки. Часто-густо там українська книжка почувалася вільніше, ніж на рідних землях. Там народжувалися і вільно переміщувалися між кордонами й ті книги, яким просто неможливо було з'являтися ні за умов Російської імперії, ні за умов СРСР.

Діаспора завжди була й залишається *terra incognita* для українського суспільства в Україні. Упродовж десятиліть на теренах УРСР радянська пропаганда культивувала образ діаспори як українських буржуазних націоналістів, а отже – найлютіших ворогів українського

народу. Більш-менш позитивним було ставлення до так званої «трудової еміграції», в середовищі було багато членів компартій відповідних країн.

Свого часу авторові цих рядків довелося присвятити чимало часу й зусиль студіюванню періодичної преси української еміграції, а на першому конгресі Міжнародної асоціації українців у Києві виступити з доповіддю про важливість і завдання наукових досліджень української зарубіжної періодики (статтю за матеріалами цієї доповіді було опубліковано в журналі «Журналіст України»). Це була, либонь, перша спроба позитивно й неупереджено заговорити про пресу й книгу діаспори на теренах тоді ще радянської України.

Незважаючи на те, що після розпаду СРСР увага українських дослідників до різних аспектів життя українців у розсіянні посилилася (відкрилася в Києві бібліотека діаспори, виникли цілі науково-дослідні підрозділи з вивчення української еміграції та ін.), упередження українського суспільства щодо діаспори мало змінилося за роки незалежності України. Незважаючи на відкритість кордонів і масової міграції заробітчан.

У цьому контексті книжка Миколи Тимошика, зосереджена на студіюванні книжкових видань української діаспори, здійснених найбільшою мірою двома її хвилями – післяреволюційною (20–30-ті роки минулого століття) та після Другої світової війни у 40-ві – 60-ті роки, – є проривною, і, думається, що вона допоможе українському суспільству повному поглянути на діаспору як явище і належним чином оцінити значення й роль світового українства у розвиткові книговидавництва.

Зверніть увагу на географію побутування української книги на світових обширах. Чехословаччина, Польща, Італія, Німеччина, Франція, Великобританія – в Європі, США й Канада – в Північній Америці... А ще – (поки що) не охоплені поглядом автора Аргентина й Бразилія – у Південній Америці, а також – Австралія... Прага, Варшава, Рим, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Стенфорд, Торонто й інші міста ставали центрами українського книговидання й осередками живучості української книжки, якій сутужно жилося або й узагалі не було місця на Батьківщині.

Написана у жанрі переважно дорожніх нарисів, ця книжка захоплює цікавими епізодами з історії українського зарубіжного книговидання, розповідаючи то про осередки книготворення, то про авторів, то про окремі книжкові з'яви, які ставали раритетами невдовзі після їхньої появи на світ.

А ще Микола Тимошик застановляється на тих історико-культурних осередках у різних країнах світу, які стали місцями збереження не тільки періодики й книжкових видань, але й архівних фондів та унікальних музейних експонатів, що їх авторові пощастило відвідати і яким може позаздрити Україна. Завдяки діаспорі збережено багато чого з того, що в Україні послідовно знищувалося неукраїнськими режимами.

Визначальною особливістю так званих діаспорних розділів книги є те, що всі сюжети (про українську книгу в Польщі, Німеччині, Франції, Великій Британії, Італії, Канаді, США) написані з перших рук. Це не запозичення фактів із кимось оприлюднених текстів, не суха статистика з узагальнених довідкових видань. Кожен факт, кожен сторінку

автор добував самостійно – в бібліотеках і архівах тих зарубіжних країн, де йому пощастило побувати на наукових стажуваннях.

Низка сюжетів розбавлена спогадами тих, живих ще, безпосередніх учасників розмаїтого українського книговидавничого руху на чужині, кого авторові вдалося розшукати та встигнути зафіксувати для історії такі цінні свідчення. З книги вони вже постають неспростовними документами доби, що відходить. Знайдені автором, перепущені через його серце, вдягнені в цікаву документальну-публіцистичну оболонку, такі сторінки й розділи не можуть не захоплювати читача.

Велика цінність цієї книги в тому, що зроблена вона в критично важливий час. Із роками пошук рідкісних на сьогодні підшивок газет та журналів, книг і брошур, які є незамінним джерелом ще не написаної нами національної історії в цілому і діаспори зокрема, буде помітно утруднюватися.

Причина?

Виготовлені 50–100 літ тому паперові носії інформації у результаті неналежних умов зберігання (а такою є доля переважної більшості архівів української еміграції) сьогодні гинуть на очах: ламаються, кришаться, пліснявіють, фізично відмирають. У всіх державах цивілізованого світу віддавна дбають про надійне збереження рукописних і книжкових шедеврів своєї нації. Там усе це давно вже оцифровано, а самі оригінали паперових носіїв інформації надійно законсервовані. Ми ж про таке лише мріємо.

Прикро констатувати, але Українська держава ніколи не переймалася реальними проблемами української діаспори. І нині мовчазно спостерігає, як

гине на очах, скажімо, унікальний архів і бібліотека Наукового товариства імені Шевченка у французькому Сарселі – місці творення жменькою ентузіастів-одержимців безцінної на всі віки десятитомної «Енциклопедії українознавства». Сама діаспора через обмежені матеріальні можливості не в змозі самотужки зберегти свої неповторні надбання, не кажучи про те, щоб власними силами продовжувати українознавчі студії.

За умови, коли нинішня далеко не патріотична і хронічно не професійна державницька еліта в Україні продовжує не помічати набутків зарубіжного українства на ниві відродження нації, не вивчає багатьох її гірких і повчальних уроків, спроби таких одинаків-учених, як професор Микола Тимошик, зруйнувати стіну байдужості, ввести до інформаційного обігу крупинками добути з рідкісних підшивок і документів за кордоном факти, події і явища, пов'язані з буттям української книги і преси на чужині, не можуть не викликати захоплення.

Ще одна важлива деталь. М. Тимошик як журналіст-практик із багаторічним стажем уміє шукати в поживтілих підшивках періодичної преси (газети, журнали, інформаційні бюлетені-обіжники), під обкладинками численних книг, у багатющих колекціях архівів українського зарубіжжя цікаві, маловідомі й повчальні сюжети.

Це ж чудова джерельна база для діаспорознавчих студій, яку, на жаль, ми мало використовуємо.

Хоч українська діаспора й створювала наукові й науково-освітні заклади (Українську вільну академію наук і мистецтв, Український вільний університет, низку інститутів, наукові товариства

тощо) за межами України, робота цих закладів, як і випуск періодичних та неперіодичних видань, зводилися до студіювання України й української спадщини. Власне, українці в розсіянні робили те, що мало робитися, але не робилося в підневільній Україні.

Прикметно, що досі вчені, журналісти й письменники були настільки заклопотані справами України, що їм руки не доходили досліджувати й саму діаспору як явище, як феномен. Вони спромоглися на кілька видань інформаційно-довідкового характеру. Це – енциклопедії діаспори, які вийшли друком як солідні видання, хоч і вельми обмеженими накладками.

Неоціненними є також збірки статей і розвідок про життя українців в окремих землях тих чи інших країн або окремих, переважно релігійних, громад. Зазвичай вони виходили друком із нагоди ювілеїв і надзвичайно малими накладками.

Нам би повчитися у євреїв, які мають кількісно меншу, ніж українці, діаспору і для яких розсіяння було основним способом існування. Завдяки цьому вони активно досліджували себе саме в цій формі буття й відтак створили діаспорознавство як науку, яка охоплює, либонь, увесь спектр наукових дисциплін. Українці до такої науки ще тільки підступають.

Як ми вже зауважили, в Україні почали з'являтися осередки вивчення діаспори. Діаспора стає частиною українознавчих студій. Але українська діаспора як явище, як феномен ще не зацікавила академічну науку. Маємо на увазі пердусім такі галузі науки, як історія, етнографія, демографія, мовознавство, літературознавство, культурологія, етнопсихологія та інші.

Поки що можемо лише мріяти, щоб українська діаспора стала об'єктом і предметом спеціальних комплексних і системних досліджень. Але до цього вже йдеться, і маємо сподівання, що ми, зрештою, таки створимо цю науку – українське діаспорознавство.

Книжка професора М. Тимошика є однією з тих тривких цеглин, які надійно лягають у підмурівок цієї науки.

Володимир ІВАНЕНКО
президент Українського університету
(Вашингтон, США)

DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.147236

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ СЕМІНАР «НАУКОВІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

28 вересня 2018 р. у Міжрегіональній академії управління персоналом відбувся міжнародний науковий семінар «Наукові видання України: сучасний стан та перспективи розвитку». Від НДІУ цей захід відвідали наукові співробітники Вікторія Калина та Олександр Сцібан.

Організаторами семінару виступили видавничий дім «Інтернаука» та ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», що, як і інші компанії-посередники, співпрацює з реєстраційним агентством Crossref для надання науковим виданням ідентифікатора DOI. Наявність цього ідентифікатора полегшує пошук наукових публікацій в мережі Інтернет, що робить їх доступними для широкого наукового загалу. Також згідно з наказом МОН № 32 від 15.01.2018 р.¹ наявність DOI є обов'язковою умовою для проведення відповідної категоризації наукової періодики.

¹ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18>

На семінарі було обговорено низку важливих питань, що стосуються наукометричних баз та індексації в них наукових видань, категоризації фахової періодики, надання та використання науковими виданнями цифрового ідентифікатора DOI, створення Національного репозитарію для доступу до академічних текстів, проблеми хижацьких видань, плагіату тощо.